

Вікторія Колтун,

докторка наук з державного управління,
професорка, завідувачка кафедри регіональної політики,
Навчально-науковий інститут публічного управління
та державної служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, Україна

РОЗДІЛ 2.3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація. Розділ присвячено сучасній методологічній парадигмі управління територіальним розвитком у період глобальних суспільних трансформацій. Предметом дослідження є методологічні засади забезпечення ефективності управління розвитком територій в умовах глобальних трансформацій. Методологія дослідження ґрунтується на базових принципах теорії систем, парадигмі комплементарності та комплексі класичних методів дослідження у сфері публічного управління та адміністрування: методів діалектики, які дають змогу виявити динаміку процесів, що відбуваються в управлінні територіями; системного аналізу, за допомогою якого ми постійно розглядаємо явища в сукупності соціально-економічних відносин; функціонального аналізу - для з'ясування глибинних закономірностей функціонування сукупності повноважень; історичного – для систематизації циклічних підходів до оптимізації функціонування системи органів державного управління; логічного – з метою обґрунтування понятійно-категорійного апарату щодо розширення підходів до стратегічного планування розвитку територій; порівняльного аналізу – для формування взаємодоповнювальних систем управління на місцевому рівні тощо. Метою дослідження є розробка цілісного методологічного комплексу, здатного підвищити ефективність управління розвитком територій в умовах глобальних трансформацій. Висновок. У результаті проведеного дослідження встановлено доцільність використання запропонованого комплексу методичних підходів, який включає, зокрема, парадигми комплементарності та комплексної екзогенної циклічності, для розробки підходів до оптимізації діяльності окремих органів публічного управління, а також обґрунтовано трансформацію цілісної системи управління територі-

рїями в Україні. Перспективи подальших наукових розробок пов'язані з визначенням когнітивного ресурсу часової парадигми комплементарності для забезпечення процесів відновлення територій України у повоєнний період.

Viktoriia Koltun,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Head of the Department of Regional Policy of Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Kyiv Taras Shevchenko National University, Ukraine

METHODOLOGICAL BASICS OF ENSURING THE EFFECTIVENESS OF MANAGING THE DEVELOPMENT OF TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF GLOBAL TRANSFORMATIONS

Abstract. *The chapter is dedicated to the modern methodological paradigm of territorial development management in the period of global social transformations. The subject of the study is the methodological principles of ensuring the effectiveness of managing the development of territories in the conditions of global transformations. The methodology of this study is based on the basic principles of systems theory, the paradigm of complementarity, and a set of classical methods applied to research in the field of public management and administration: methods of dialectics, which make it possible to reveal the dynamics of processes taking place in territorial management; systemic analysis, with the help of which we constantly consider phenomena in the aggregate of socio-economic relations; functional analysis - to clarify the deep patterns of the functioning of the set of powers; historical – for the systematization of cyclical approaches to optimizing the functioning of the system of public administration bodies; logic - for the purpose of substantiating the conceptual and categorical apparatus regarding the expansion of approaches to strategic planning of territorial development; comparative analysis - for the formation of complementary management systems at the local level, etc. The purpose of this study is to develop a comprehensive methodological complex capable of increasing the effectiveness of management of the development of territories in the conditions of global transformations. Conclusion: as a result of the conducted research, the expediency of using the proposed complex of methodological approaches, which includes, in particular, the*

політики у сфері місцевого самоврядування в Україні; системного аналізу, за допомогою якого нами постійно розглядаються явища в сукупності соціально-економічних зв'язків, визначення цілого та його частин, успішно вивчалися окремі елементи в цілісній системі місцевого самоврядування та специфічні форми взаємозв'язків щодо забезпечення єдності системи [38; 52; 56]; функціонального аналізу – для з'ясування глибинних закономірностей функціонування комплексу повноважень елементів системи місцевого самоврядування, визначення їх обсягу, характеру й змісту [8; 10]; історичний – для систематизації циклічних підходів до оптимізації функціонування системи місцевого самоврядування, розвитку різнорідних теорій циклічності стосовно сфери місцевого самоврядування, виокремлення закономірностей і тенденцій розвитку соціального феномену місцевого самоврядування; логіки – з метою обґрунтування понятійно-категорійного апарату щодо розширення підходів до стратегічного планування розвитку територій [5; 24]; порівняльного аналізу – для формування комплементарних систем управління на місцевому рівні [23] тощо.

Цілями дослідження визначено ось що: окреслити сучасне розуміння суспільних трансформацій та актуальні наукові підходи щодо циклічності процесів; гносеологічний та практичний потенціал поняття та явища темпоральної комплементарності; визначення переваг плановості в управлінні розвитком територій та інноваційних підходів у прогнозуванні тенденцій розвитку на екзогенному та ендемогенному рівнях, що здійснено з позиції теорії систем та темпорального підходу. Визначений перелік завдань дослідження обумовив логіку його здійснення.

2.4.1. Теоретичні основи процесів глобальних трансформацій

Трансформації є визначальною атрибутивною рисою поточного етапу розвитку суспільства. Проблему суспільних трансформацій досліджено рядом видатних українських учених, зокрема, В. Голубь «здійснено аналіз чинників розвитку перехідних суспільств у контексті факторів соціальної модернізації. Проаналізовано основні напрями розробки нових механізмів щодо державно управлінського регулювання сучасними суспільними трансформаціями, насамперед процесом формування нових форм суспільної комунікації і політичної модернізації» [12]. Так, науковиця пише:

«Для сучасних транзитивних суспільств характерна спонтанність, неоднорідність і протиріччя процесу розвитку, функціональна диференціація політичної системи, а також наявність різнопланових, навіть протилежних політичних цінностей і установок. Найбільш перспективним напрямом подальших досліджень проблем соціальної модернізації слід вважати аналіз і розробку варіантів і моделей еволюції посттоталітарних країн, виходячи з урахування міжнародного контексту розвитку транзитних країн, враховуючи загально-цивілізаційні параметри та національні особливості» [12]. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають цитовані думки щодо оптимальних моделей еволюції. Проблематика суспільних трансформацій розглядалася також і в наших попередніх публікаціях, наприклад [20; 56].

Запропонований у них спосіб розуміння часових процесів у системі органів місцевого самоврядування корелює з логікою теорії самоорганізації, яка є однією з базових методологічних підстав постнеокласичної науки стосовно опису модусу сприйняття часу. Зазначений модус багато в чому визначається вимогою до подій, яка полягає в здатності останніх змінювати спрямованість еволюційних процесів, виступаючи як початок нового процесу [54]. У таких наших публікаціях [20; 26] аналізуються трансформаційні процеси у системі місцевого самоврядування на основі підходів, що пропонує квантова фізика і квантова механіка. Застосування обраного інструментарію видається цілком обґрунтованим не тільки завдяки проведеній верифікації одержаних результатів та розширення традиційного кола методологічних інструментів науки державного управління, а й через наявність спільного онтологічного та гносеологічного підґрунтя – принципу комплементарності, що є наскрізним атрибутом буттєвих феноменів і когнітивних механізмів, які здатні забезпечити адекватне відображення і пізнання дійсності. Так, у роботах В. Налимова [51] з квантової механіки доведено, що однієї логічної конструкції, хоч би якою досконалою вона була, є недостатньо для опису складності світобудови. В результаті виникають підходи до багатозначних логік, розроблені Д. Бочвара, Я. Лукасевичем, Е. Пост і рядом інших вчених, за якими принципи класичної, аристотелівської логіки вже не мають абсолютного значення.

Тому дедалі чіткіше артикулюється методологічна потреба розширення застосування принципу комплементарності для на-

лежного дослідження суспільних трансформацій та адекватного їх природі тлумачення іманентних властивостей для верифікованого прогнозування, що, як відомо, лежить в основі ефективного публічного управління.

Проблема управління трансформаційними процесами у системі місцевих органів публічного управління (далі – МОПУ), що, як відомо, складається із системи органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади, не випадково перебуває в центрі уваги сучасних учених. Тому об'єктивується потреба у проведенні методологічних досліджень, спрямованих на пошук нетрадиційних ресурсів/резервів розвитку та результати яких змогли б виявити приховані досі причини не завжди ефективної реалізації трансформаційних процесів системи МОПУ. Одним із найважливіших аспектів означеної проблеми є невизначеність темпоральних аспектів її ключової підсистеми – системи місцевого самоврядування населеного пункту/регіону. Тому вкрай важливим є обґрунтування темпоральних вимірів управління трансформацією системи органів місцевого самоврядування. Проблема трансформації органів публічного управління розглядалась у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: [13; 17; 39] та ін. Проблематика управління часом у системі публічного управління досліджувалась переважно згідно з підходами тайм-менеджменту. Цьому аспекту присвячено праці Н. Алюшиної [1], К. Крикуна [29] та цілої плеяди інших. Загальнотеоретичні питання, пов'язані з феноменом часу, досліджувались такими вченими, як: С. Дорогунцов [13], Б. Жилиєв [14], Н. Луман [30], О. Сандига [32] та рядом інших. Комплексне обґрунтування темпоральної парадигми діяльності органів місцевого самоврядування було здійснено в монографії [21]. Результати, одержані понад вісім років тому, засвідчують свій прогностичний потенціал і зараз, що підтверджує результативність обраної методології для дослідження трансформаційних процесів у суспільстві.

Польський учений Л. Бальцерович характеризував трансформацію як «масштабний перехід від одного стабільного суспільного стану до іншого потенційно стабільного стану» (курсив наш – В.К.) [39, с. 153]. «Середовищем» для стану стабільності виступає еволюційний час. У цьому разі «стабільність» може тлумачитись як певний «збіг», «відповідність», «домірність» до етапу еволюційного розвитку на вісі або «стрілі» часу. У такому еволю-

ційному розумінні, на наш погляд, одним із способів подальшого аналізу є з'ясування ступеня відповідності стану системи МОПУ зовнішньому середовищу та очікуваному (необхідному) стану.

Процес взаємодії суб'єктів та об'єктів може реалізовуватись у різних часових умовах (фазах циклу), призводячи до неоднакових наслідків. Причому детермінуючим фактором для певного результату може виступати темпоральний баланс/дисбаланс між екзогенною та ендогенною циклічністю, що тлумачаться у цьому дослідженні як часові структури. У такому, еволюційному, розумінні, на наш погляд, одним із способів подальшого аналізу є з'ясування ступеня відповідності стану системи МС зовнішньому середовищу та очікуваному (об'єктивно необхідному) стану. При цьому варто підкреслити, що, зважаючи на еволюційний характер суспільного розвитку, система МС має не тільки «функціонувати», залишаючись на деякому зафіксованому рівні, а й здійснювані трансформації повинні мати випереджальний характер. Так, принцип «випередження» є необхідним при дослідженні динамічних систем, адже, тримаючи у «прицілі» дослідження рухомий об'єкт – постійно змінювану в комплексі своїх параметрів «адекватність» системи МС еволюційним «викликам», – маємо ризик відставання від неї. Водночас, передбачивши її траєкторію та здійснюючи комплекс випереджальних досліджень, одержимо її у «фокусі» методологічних розробок на рівні теоретичному і конкретних управлінських рішень на рівні практичному.

Очевидно, що системи органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади належать до складних відкритих динамічних систем, характер змін (динаміки) у яких суттєво впливає на розвиток території. У контексті цього дослідження важливе значення має наявність внутрішнього і зовнішнього чинників впливу на процес «перетворення» систем, інакше кажучи, – формування нової системи, що буде характеризуватися іншими властивостями.

Перспективним видається вивчення зарубіжного досвіду управління трансформаційними процесами керуючих підсистем (якими виступають на регіональному та місцевому рівні системи МОПУ). Вартими прискіпливої уваги видаються ті трансформації, що забезпечили, беззаперечно, позитивний результат. Спільною рисою для таких «вдалих», результативних трансформацій є ґрунтовне теоретичне вивчення поняття та явища «трансформація», що передувало безпосереднім управлінським рішенням та діям.

Високою результативністю характеризуються трансформаційні процеси, реалізовані у керуючій підсистемі збройних сил США [42]. Незважаючи на відмінність об'єктів управління, різницю між сутністю функціонування МОПУ в Україні і МО США, варто звернути увагу на спільні риси динаміки керуючих підсистем. Так, за згаданим автором, трансформація керуючих підсистем, що розглядаються передбачає «фундаментальні зміни, що стосуються трьох принципових елементів і їх взаємодії один з одним: по-перше, перспективних технологій, що забезпечують появу нових можливостей; по-друге, нових концепцій ведення... дій, що уможливають на порядок підвищити можливості...; по-третє – організаційних змін, які систематизують зміни у попередніх елементах і сприяють більш ефективному виконанню завдань стратегії...» [42]. Проведений цитованим дослідником аналіз трансформаційних процесів вказаної галузі управління дав змогу нам виокремити ряд аспектів, притаманних і вітчизняним системам ОМС і МОБВ. До них варто віднести, зокрема, необхідність прийняття спільних («єдиних») програм дій для елементів різних систем. На наш погляд, для сучасних умов розвитку державності варто розглядати поглиблення взаємодії між елементами системи ОМС і МОБВ як один із пріоритетних векторів трансформації.

Як зазначає дослідник, «трансформаційні заходи мають сенс тільки тоді, коли вони наче «вклинюються» у рутинний процес життєдіяльності... у такому випадку можливо очікувати швидку еволюцію стратегії, концепцій ...» [42]. Для нашого дослідження важливою є наведена вище цитата американських фахівців з розвитку організацій, оскільки за побутовим поняттям «вклинюються» криється значно глибше розуміння резонансу екзогенних і ендогенних факторів розвитку, яке виникає у разі збігу фаз внутрішнього і зовнішнього циклів розвитку систем. Саме наведений принцип резонансу утворює «власний трансформаційний потенціал системи», про який йшлося і в наших публікаціях, наприклад [27].

Проблематика суспільної трансформації була глибоко опрацьована в публікаціях сучасних учених. У цьому контексті детальне дослідження терміна «кoeволюція» було здійснено сучасними вітчизняними вченими Е. Афонінін, О. Бандуркою, А. Мартиновим. Відомі фахівці пишуть: «Транзитивні (перехідні) періоди суспільного розвитку характеризуються протилежними за напрямом змін історичними фазами: «кoeволюцією» та «революці-

єю». Наприклад, «коеволюція» є фазовим переходом від нормативного періоду «інволюції» до нормативного періоду «еволюції». Цей перехід реалізується в рамках єдиного епохального циклу, тому в таких умовах змінюється тільки полярність системних якостей суспільства або «вектори» соціального розвитку. На відміну від «коеволюції», «революція» є якісною трансформацією всієї соціальної структури суспільства. Вона створює механізм переходу від нормативного стану «еволюції» до «інволюції». Цей процес водночас пов'язаний із радикальною зміною соціетальних характеристик. «Революція» немовби «узагальнює» результати розвитку суспільства протягом всього епохального циклу і відкриває новий» [3].

Цитовані вчені зазначають: «Характеризуючи коеволюцію як фазу розгортання циклу, можна використати тлумачення Н. Мойсеєва, який наголошував, що «...“елемент системи розвивається в умовах коеволюції, якщо його розвиток не порушує розвиток системи”» [3]. «Коеволюція є механізмом зміни всередині системи, натомість революція змінює саму систему. Як слушно зазначає М. Делягін, «... масова поява нових проблем, які не вирішуються на основі традиційних уявлень, може бути розцінено... як зоря нової епохи...», натомість «... такий же масовий початок їх відносно успішного вирішення є доказом того, що ця епоха вже настала» [3].

Специфіка вітчизняної моделі управління процесами суспільних змін на місцевому рівні полягає в діалектичній та збалансованій єдності моделей трансформаційної, яка забезпечує наявність форми, та керованої еволюції, що відповідає глибинній природі людської сутності. У результаті проведених досліджень нами встановлено, що для вказаної синтетичної моделі є характерними такі риси: узгодженість темпоральних вимірів систем ОМС і МОВВ із об'єктивними вимогами еволюційного розвитку (із урахуванням методології А. Дж. Тойнбі); відповідність до «часової вісі антропоного коридору» [13, с. 10].

Принцип відповідності часовій вісі антропоного коридору як один із факторів забезпечення ефективного функціонування систем, частково знайшов відображення в трансформаційних процесах Збройних Сил США. Американські фахівці виділяють проект «спіральної трансформації» ЗС США, який кардинально не відрізняється від триваючих змін, а лише впорядковує та систематизує їх реалізацію. Як вважає один із розробників проекту,

спеціаліст з військового будівництва Дж. Хейлі, серцевиною процесу спіральної трансформації є фактор часу, важливий з точки зору «зняття врожаю» у ході безперервних реформ. Як підкреслюється у відповідному Меморандумі МО США, ініціативи щодо «спіральної трансформації» покликані «скоротити часовий цикл і збільшити швидкість забезпечення...найбільш передовими можливостями» [42].

Таким чином, до переліку факторів, що мають враховуватись у процесі здійснення дієвих трансформацій системи МОПУ є забезпечення «домірності» до часових, еволюційних закономірностей розвитку керуючих підсистем. Означена проблематика корелюється із темпоральними аспектами управління.

2.4.2. Темпоральна комплементарність як засаднича вимога управління розвитком територій

Однією з причин недостатньої дієвості сучасного стану системи МОПУ є неналежний рівень взаємодії між її підсистемами – системою ОМС регіону/населеного пункту та системою МОБВ. Темпоральний аналіз функціонування вказаних підсистем виявив, що недостатній рівень взаємодії зумовлений, зокрема, тим фактом, що окремі елементи підсистеми та самі системи ОМС і МОБВ функціонують у «різних» соціальних часах. Очевидно, що об'єктивний вимір часу для всіх є спільним, однак впливи суб'єктивного (для елемента системи) часу, зумовленого різними темпами, розмірністю, тривалістю процесів; впливами внутрішніх і зовнішніх управлінських циклів тощо, може провокувати своєрідний дисбаланс у часовому вимірі елементів підсистеми/системи у мета-системі, тощо.

Циклічність є атрибутивною властивістю усіх процесів суспільного розвитку і, безперечно, має бути врахована при управлінні ними. Ключове значення з точки зору діяльності МОПУ у забезпеченні територіального розвитку має використання принципу циклічності (атрибутивної ознаки буття), крім уже розглянутих базових функцій, також як енергетичного (ресурсного) потенціалу. В. Хіценко зазначає, що «Метасистемний перехід – це результат накопичення деякого «потенціалу розвитку» з наступним якісним стрибком рівня складності і нерівноважності» [47].

Очевидно, що такі «метасистемні переходи» є аспектом та іманентною властивістю циклічного розвитку як територіальних систем, так і суспільства. Об'єктивно зумовлений розвитком суспільства еволюційний рух потребує (і отримує) найбільший поштовх, додатковий ресурс енергії в «нижній» точці еволюційного циклу. Зовнішніми джерелами – постачальниками ресурсів виступають надсистеми. У свою чергу, вони є елементами наступних за складністю систем. Значний інтерес становить суб'єкт координування взаємовпливів. Як показано в низці публікацій [25], самостійним суб'єктом може виступати феномен співрегулювання. Існує вірогідність наявності кількох суб'єктів впливу, своєрідних гомеостатів систем. Очевидним видається припущення, що вказані суб'єкти-регулятори об'єднані (не завжди в єдиному просторі і часі). Об'єднуючими факторами можуть виступати певні об'єктивні закони та закономірності. Однією з них є загальна циклічність, притаманна буттю.

Очевидною є думка, що звести всю організацію діяльності МОПУ регіону до єдиної функції з виконання мети є некоректним з наукової точки зору кроком і неможливим – з точки зору практичної. Однак сучасна методологія пропонує «Гіперцикл Ейгена» – «частковий випадок...замикання, коли останній рекурсивний контур підтримує перший. Можливою є побудова металанцюгів з гіперциклів» [37]. Застосування цього підходу дає змогу не тільки розглядати наявні процеси системи МОПУ з точки зору управління циклами, а й планувати майбутні функції (як з організації внутрішньої діяльності ОМС та МОВВ, так і із забезпечення соціально-економічного та культурного розвитку територій).

Відомо, що «гіперцикли Ейгена виникли як метасистемний перехід, що пов'язав автокаталітичні системи в циклічну структуру, де остання ланка почала каталізувати першу» [47]. Наведений підхід дає змогу розглядати системи МОПУ регіону як «автокаталітичні системи», спільні функції яких на рівні регіону виступають складною «циклічною структурою». З урахуванням наведеного теоретичного положення, згідно з яким об'єктивно чергуються фази споживання і витрачання ресурсів залежно від фаз циклів зовнішніх і внутрішніх середовищ, становить виключний науковий інтерес думка А. Акаєва: «В період депресії відбувається також значне зниження витрат виробництва, що призводить до пониження цін на товари і послуги...» [37].

Очевидно, що ресурси, які прогнозовано не вкладатимуться у поточне виробництво товарів (послуг) і будуть вивільнені, доцільно інвестувати в діяльність, що дасть відчутний прибуток на фазі «витрачання» ресурсів при їх споживанні, який є характерним для фази підйому економічних циклів.

Ідеться про інвестування ресурсів в інноваційні проекти. З точки зору Г.Менша, «в період депресії запускається інноваційний процес, який викликає перш за все процес «подачі енергії» у виснажену економічну систему» [44]. Ця думка підтверджує нашу тезу щодо «акумуляції і поглинання ресурсів («енергії») у період з нижньої точки циклу (під депресії) до вищої.

У такому контексті доцільним видається побудувати програми соціально-економічного і культурного розвитку виходячи з комплементарного стану кількох циклів функціонування основних середовищ. Що стосується організації діяльності ОМС як регіонального рівня, так і базового, варто у планах діяльності і регламентах передбачити дані, одержані з прогнозів, побудованих на комплексній оцінці факторів впливу ендегенного і екзогенного характеру. Щодо цілісності середовищ, які зазнають синхронізуючих впливів, ще Б. Беррі підкреслював, що: «знайдені закономірності свідчать про єдині принципи самоорганізації і формування коливань мікро- і макросвіту. В обох випадках існують планетарні системи, дискретні спектри і константи, які пов'язують амплітуди і періоди коливань» [40].

Зважаючи на одержаний у нашому дослідженні [19] результат, згідно з яким вітчизняне суспільство перебуває наприкінці 5-го – початку 6-го К-Циклу і наведену вище концепцію інвестування в інноваційну сферу, звернімося до класичних праць. Й. Шумпетер відзначав, що «процеси, які відбуваються у період депресії, являють собою картину невпевненості і неупорядкованості, яку ми розуміємо як пошуки нової рівноваги, адаптації до відносно швидких і суттєвих змін загальної ситуації» [45].

Зважаючи на поточні суспільно-політичні реалії, термінових державних заходів, спрямованих на підтримку, потребує не тільки сектор реальної економіки, а сфера більш чутлива, що характеризується людськими настроями. Варто звернути увагу на наведені в [24] дані, що саме від настрою і емоційного стану суспільства залежать інвестиції (В. Белкін, С. Полуяхтов, О. Пахалов); демографічні, міграційні та будівельні цикли (С. Кузнец). Як було переконли-

во показано в працях О. Чижевського, емоційний стан суспільства безпосередньо залежить від сонячної активності (далі – СА). Зважаючи на поточну і прогнозовану динаміку СА, яка у 25-му циклі зростатиме до 2025 р. (прогнози світових обсерваторій, наприклад <https://www.swpc.noaa.gov/products/solar-cycle-progression>), емоційні настрої у суспільстві будуть активно виражені. Якщо розглядати «надлишок» емоційної напруженості як своєрідний ресурс, що формує клас пасіонаріїв (М. Гумільов), варто скористатися цим резервом та застосувати його при формуванні нового (інноваційного для вітчизняного буття) типу відкритої територіальної динамічної системи, яка постійно розширюється і гнучко реагує на зміни зовнішнього середовища шляхом формування на місцевому та регіональному рівнях за будь-яких необхідних умов громадських рад.

Деякі види суспільних інновацій давно стали традицією у західних демократіях, однак можуть бути вдало використані з адаптацією до вітчизняних умов. Передусім ідеться про різноманітні (домірно до специфіки середовища функціонування) волонтерські рухи (звернімо увагу на термін «рух», а не «організація», який, власне, описує динамічний аспект таких структур). Як показує практика, більшість сучасних вітчизняних волонтерських рухів були утворені як відповідь суспільства на жорсткі та жорстокі виклики війни. Водночас, якщо розглядати систему таких рухів як інноваційне середовище, що дасть поштовх на підйомі чергового К-циклу (до середини 2030-х рр.) [20], то варто вже сьогодні відобразити в регіональних та місцевих програмах соціально-економічного та культурного розвитку територій, серед інших заходів, спрямованих на підтримку громадянського суспільства, також і інституційну, організаційну, освітню тощо підтримку для створення громадських рухів (з акцентом саме на динамічну складову). Це дасть змогу, з одного боку, вдало використати «надлишок» соціальної емоційної напруги, перевести її у позитивне русло, та сформувати нетрадиційний інноваційний ресурс для майбутнього розвитку.

Наприкінці ХХ ст. К.Фрімен писав: «Завдання розумної економічної і соціальної політики полягає в тому, щоб знайти шляхи до стимулювання технічних нововведень, поєднувати їх з відповідними соціальними змінами і скоротити таким чином тривалість депресії» [43].

Відомий сучасний вчений А. Акаєв (зі значним досвідом державницької діяльності) пише: «у фазі депресії кондратіївського циклу

(як, до речі, і у фазах депресії інших економічних циклів) потрібні масштабні і ефективні державні заходи з підтримки фінансової системи, економіки і соціальної сфери, із запуску базисних технологічних інновацій. Таким чином, фаза депресії є вдалим часом для просування стратегії потужної держави...» [37].

Формування нових видів взаємодії у відкритій динамічній системі, що змінює компонентний склад, постійно розширюється та основою якої є взаємодія між ОМС і МОБВ, у тому числі з громадськими рухами, залучення не використовованого достатньо мірою потенціалу суспільної активності на основі принципів комплементарності, може стати складовим елементом нової національної стратегії розвитку на місцевому та регіональному рівнях. Тому вважаємо за необхідне проаналізувати ряд причин недостатньо ефективної діяльності МОПУ з метою формування практичних рекомендацій щодо оптимізації їх діяльності. У вищевикладеному контексті актуальним вбачається завдання обґрунтування підходів до управління циклами в діяльності місцевих органів публічного управління.

До класиків теорії циклів відносять І. Адізеса, А. Афоніна, Дж. Кейнса, М. Кондратьєва, В. Леонтєва, Є. Слуцького, Ю. Яковця та інших відомих учених. Увага дослідників присвячувалась циклічності існування організації як в загальному розумінні (Б. Мільнер [50], В. Хиценко [47]), так і окремих підприємств: А. Князевич [16], А. Світлична [34].

Питанням державного регулювання економічних аспектів циклічності присвячено праці С. Архипенко, Н. Верхоглядової [2], Д. Бабича [6], М. Валовича [9], В. Чужикова [36]. Варто виділити також окремий пласт наукових праць, що розглядають проблему управління циклами в контексті антикризового управління [33; 35]. Водночас питання циклів у безпосередній діяльності МОПУ (крім глибоко досліджених вітчизняним вченим В. Бакуменком процесів прийняття управлінських рішень) спеціально не розглядалися.

Тривалі спроби визначити специфіку і надати рекомендації щодо оптимізації взаємодії як в окремому органі місцевого самоврядування, у межах системи місцевого самоврядування, так і між ОМС та місцевими органами виконавчої влади, можливо, не дали очікуваного результату у зв'язку з тим, що організація витлумачувалась дослідниками як стала конструкція, взята за окремим зрізом часу, без урахування принципу циклічності. З теорії систем

впливає, що керуюча підсистема, якою є на певній території ОМС (у низці випадків – комплементарно-функціонально розширений за рахунок МОВВ), повинна відповідати специфіці керованої. Вітчизняні вчені здійснили дослідження, що «підтверджує циклічну природу суспільної кризи» [4].

Очевидно, що керуюча підсистема суспільства повинна володіти якостями циклічності, що здатні виступати противагою до «циклічних суспільних криз». З метою забезпечення домірності керуючої підсистеми до зовнішнього середовища/керованої підсистеми – вся структура діяльності ОМС повинна бути вибудована відповідно до згаданих вище процесів. Зважаючи на ключову ознаку процесів – їх циклічність, – організацію діяльності ОМС варто розглядати як управління циклами.

У цьому контексті слід розрізнити цикли «внутрішні» для керуючої підсистеми і «зовнішні». Об’єктивно зумовлений розвитком суспільства еволюційний рух потребує (і отримує) найбільший поштовх, додатковий ресурс у «нижній» точці еволюційного циклу. Зовнішніми джерелами – постачальниками ресурсів є надсистеми. У свою чергу, вони виступають складовими елементами наступних за складністю систем.

Дослідження існуючих незалежно від людських впливів циклів, розробка альтернативних, більш оптимальних стратегій для «штучних» циклів, зокрема – управлінських, становить сферу актуальних наукових пошуків. Сучасними авторами розглядаються питання управління циклами.

Про «можливість управління тривалістю окремих стадій життєвого циклу» підприємств пише А. Князевич [16], про необхідність «стискання» циклу зазначається у [2]. Державне управління циклами розвитку, а саме – «цілеспрямована антициклічна політика», що застосовувалась, зокрема, у Данії і Норвегії, описане в [15]. Про те, що держава «завдяки своїм регуляторам здатна змінювати сам цикл: частоту та глибину криз, довжину фаз тощо. Вона не здатна ліквідувати явище циклічності, але може пом’якшити ці коливання», пишуть сучасні дослідники [2]. Щодо управління циклами, були пропозиції скоротити «нижню» фазу, однак, це може містити загрозу зменшення енергетичного потенціалу системи. Тому більш доцільним вбачається збалансування. У цьому контексті маємо на увазі не тільки «природні» балансуючі фактори і цілеспрямовані впливи керуючої підсистеми, а й вибудовану з метою забез-

печення коригуючих впливів управлінську систему. Особливістю її є те, що організаційна структура передбачає комплементарність циклів, за якої «нижня» фаза одного збігається з «верхньою» фазою другого. За такої вибудованої на основі управління циклами організаційної структури фактично не виникає потреби в окремих коригуючих впливах з боку керуючої підсистеми.

Зважаючи на антикризове значення управління циклами, цілеспрямована побудова комплементарних циклів дасть змогу уникнути низки негативних явищ, зумовлених циклічними кризами. Управління циклами не зводиться лише до оптимізації часу їх виконання. Ідеться, зокрема, про створення додаткових можливостей для розвитку циклу, утворення так званих точок можливостей, в яких можуть розгортатися додаткові (альтернативні) стратегії. Важливе позитивне значення таких властивостей циклу полягає ось у чому. Якщо крім основної стратегії в процесі виконання виникає друга, третя тощо, то на проходженні попередніх етапів циклу, що є «спільними» для них, не витрачається час та інші ресурси. У наведеній схемі важливе значення відводиться вимозі розбіжності в часі «нижніх» полярних точок циклу, які характеризуються високим рівнем потреби в ресурсах із зовнішнього середовища. Найбільший рівень ефективності в управлінні циклами досягається за умови збігу у часі полярних точок кількох циклів (що створюють максимальний рівень енергії в системі) або фаз «зростання» та «старіння» за життєвим циклом, що балансують рівень «потреби в ресурсах – створення ресурсів».

З точки зору організації управління циклами виключної важливості набуває питання щодо визначення тієї фази циклу, на якій поєднувати (створювати можливість для об'єднання) стратегії є найбільш доцільним. Варто зауважити, що найкращий результат буде досягнуто за умови комплексного застосування означених факторів. Питання управління зворотними зв'язками керуючих підсистем ОМС та коригуючі впливи зовнішнього середовища були детально проаналізовані нами в публікаціях [26]. Тому дослідження у цьому підрозділі слід зосередити на специфіці організаційно-правової основи, яка здатна забезпечити комплементарність циклів діяльності ОМС.

Основною метою ОМС є забезпечення стабільного соціально-економічного та культурного розвитку території. Відповідно до вказаної мети вибудовані головні та підтримуючі види діяльності системи МС населеного пункту/регіону. Основним організацій-

но-правовим механізмом реалізації діяльності ОМС виступають програми соціально-економічного та культурного розвитку, галузеві програми і підпрограми. Управління вказаними програмами можливо, на наш погляд, оптимізувати на основі викладених у цьому дослідженні підходів щодо управління циклами. Досягнення мультиплікативного ефекту в умовах управління програмою-процесом можливо отримати за умови визначення перетину змістової функції і відтинку часу. Проблема у не завжди ефективній діяльності ОМС полягає у невідповідності кількох основних процесів (формалізованих у комплексних та галузевих програмах) у точках перетину часу та змістової функції. Під змістовою функцією розуміємо ключовий вид діяльності, що опредмечує процес досягнення мети. Таким чином, є необхідним проведення аналізу комплексних та галузевих програм ОМС з метою пошуку потенційних точок перетину у часі та змістовній функції. Застосування вищеописаної комплексної моделі аналізу діяльності ОМС дає можливість визначати у динаміці характеристики окремих етапів досягнення мети. Крім того, запропонована модель створює простір для сумісного аналізу необмеженої кількості комплексних та галузевих програм, що реалізують ОМС, та дає підстави для визначення оптимальних точок (періодів) їх перетину. Поєднання певних етапів циклів виконання різних функцій суттєво оптимізує всю структуру процесів ОМС. Підставою для об'єднання деяких етапів циклів діяльності може бути аналогічна фаза циклу виконання, на якій збігаються «часові» координати та є ідентичними (або дотичними) етапи змістової функції. Ініціаторами, розробниками (замовниками) та відповідальними за реалізацію програм на місцевому рівні є відповідні структурні підрозділи МОПУ. Зміст, цілі та заходи програм визначаються відповідно до функцій конкретного підрозділу.

Ураховуючи, як ми вже зазначали, що реалізація управлінських функцій здійснюється шляхом виконання місцевих цільових програм, виникає колізія, коли перетинаються за змістом та в часі ідентичні заходи різних програм. У результаті на розв'язання однієї проблеми за різними програмами витрачаються подвійні ресурси (фінансові, часові та ін.). Про стан виконання одних і тих самих по суті заходів різними департаментами готуються звіти, інформація тощо.

Розв'язання цієї проблеми потребує системного підходу до аналізу чинних програм та тих, що перебувають на стадії про-

ектування. Такий аналіз передбачає: визначення точок перетину змістових функцій (заходів) і часових періодів їх виконання різних програм; застосування ІТ-технологій для визначення таких точок перетину. Наступний етап – визначення їх перетину в часі. Роботу з реалізації описаного організаційно-правового механізму оптимізації місцевих програм за рахунок уникнення дублювання їх заходів могли б очолити голови профільних постійних комісій місцевих рад.

Як зазначалось у низці публікацій [26], організації можуть бути витлумачені як процес, простором якого виступає час. Такий темпоральний вимір системи (організації) пов'язаний із динамічною зміною її внутрішніх/зовнішніх середовищ. Як зазначають відомі вчені С. Дорогунцов і О. Ральчук стосовно соціоприродних систем, «з позицій метаекономіки компоненти соціально-природних систем насамперед «надбудовуються» вертикальним виміром самоорганізації з безліччю можливих станів-атракторів, які динамічно актуалізуються у процесі свого життєвого циклу» [13]. Екстраполюючи наведений підхід на площину територіального управління, можливо говорити про альтернативні стратегії діяльності ОМС, що «надбудовуються» у процесах розвитку. Однак вважаємо можливим здійснення цілеспрямованого вибору майбутніх станів-атракторів, створюючи своєрідний «простір» для актуалізації певного майбутнього стану. Забезпечення відповідного «простору» для того чи іншого конкретного майбутнього потенційного стану досягається через фіксацію специфічних атрибутивних ознак, які дають змогу уможливитись тільки одній вірогідності. Одним із важливих аспектів, сутнісною характеристикою певного майбутнього стану-атрактора є ідентичність життєвого циклу. Тому вважаємо за доцільне визначати в програмах соціально-економічного та культурного розвитку територій потенційні точки біфуркації та, з урахуванням викладеного у цьому дослідженні підходу щодо визначення «точки розгортання стратегій наступного порядку», також і їх. Кореляція цих підходів дасть змогу формувати оптимальне середовище для актуалізації більш позитивних майбутніх станів як самих органів місцевого самоврядування, так і територій їх юрисдикції.

У результаті проведеного дослідження визначено сутність мультиплікативного підходу до управління циклами в діяльності органів місцевого самоврядування та місцевих органів вико-

навчої влади, який полягає у застосуванні принципів компліментарності та визначення точок можливого розгортання стратегій наступного порядку. Саме тому перспективи подальших досліджень пов'язані із розвитком методології управління циклами в організації цільності місцевих органів публічного управління та розширенням сфери її застосування.

Ще однією сутнісною рисою сучасності є актуалізація проблематики комплементарності. Короткий контент-аналіз відображення у суспільній науковій думці руху парадигми комплементарності ОМС і МОВВ дав змогу виявити певну закономірність, яка полягає у циклічності розвитку цієї парадигми. Так, більшість публікацій 1998–1999 рр. при описі існуючої фактично у той період взаємодії між ОМС і МОВВ, користуються термінами «вдосконалення взаємодії», «взаємний зв'язок», «узгодження та єдина спрямованість їх дій». 2000 р. став нижнім піком в оціночних судженнях щодо реального стану розглядуваної взаємодії та його теоретичного відображення, ввівши в науковий обіг формулювання «протиріччя та передконфліктні ситуації» при описі взаємовпливів між ОМС і МОВВ. У 2005 р. було поставлено питання щодо доцільності принципової «необхідності співпраці» між ОМС і МОВВ. У період з 2000 р. по 2007 р. розглядалися «проблеми подолання конфліктів» та трансформації «відносин ОМС і МОВВ» у «взаємодію» і далі – у «партнерство». Публікації періоду 2010–2011 рр. запропонували підходи до розглядуваної взаємодії в термінах «партнерства», «субрегіонального партнерства». Окремо звернімо увагу на повернення з 1999 р. поняття «узгодження спільних дій».

Однак, говорити про лінійний, в одній площині здійснюваний «рух по колу», було б методологічно не коректно не тільки з точки зору законів діалектики, а й фактичної змістової наповненості та спрямованості цитованих робіт відомих вчених. Адже сучасні дослідники пропонують інноваційні підходи щодо конкретних механізмів організації аналізованої взаємодії, розглядаючи, зокрема, правові, функціональні, організаційні, інституційні та ряд інших.

Тому слід констатувати певну циклічність руху парадигми комплементарності. Зауважимо, що термін «цикл» наводимо у такому розумінні: цикл (гр. *kuklos* – коло) – сукупність пов'язаних між собою явищ, процесів, що відображає завершене коло розвитку протягом певного часового періоду. Усі природні процеси циклічні, у тому числі рух розвитку цивілізації або окремого суспільства в просторі і часі, зміна форм або умов їхнього існування, незалеж-

но від того, йдеться про цикли, що стосуються конкретних сфер суспільного життя (політики, економіки, культури), або про еволюцію суспільних ознак, що перебувають в основі цих феноменів [4]. Питання тривалості циклу та його періодів пов'язане з проблемою внутрішньої структури циклу та з'ясуванням механізмів переходу від однієї фази до іншої [3].

Таким чином, у результаті проведеного дослідження ми можемо зробити висновок про еволюційний розвиток парадигми комплементарності (як функціо-нальної, так і інституційної), що виявляє себе як взаємодія ОМС і МОВВ. Вказана закономірність відображена в працях сучасних учених та відображає об'єктивний характер взаємовпливів між органами двох гілок публічного управління. Слід зазначити, що виявлений цикл розвитку парадигми комплементарної взаємодії ОМС і МОВВ відповідає загальнонауковому розумінню циклічності суспільних процесів. Основи сучасного методологічного підходу щодо 11 (12)-річного циклу було закладено О. Чижевським. Однак, як доводилося у низці наших досліджень [48], простежується загальна об'єктивна тенденція до скорочення екзогенних чинників циклічності. Водночас, як зазначають сучасні автори, «кожен стрибок в індустрії ... зробив внесок у скорочення часу чергового циклу розвитку... Здатність до взаємодії ... скорочує і цикл маркетингу. Очевидно, що здатність до взаємодії – основна причина прискорення змін» [46]. Причина «відставання» від «необхідної» (об'єктивно зумовленої) швидкості процесів зумовлена відсутністю (недостатністю) спроможності до взаємодії, і навпаки: забезпечення взаємодії приведе до прискорення змін, покращить адаптивність і підвищить ефективність існуючих суспільних керуючих підсистем, у тому числі і систему ОМС, взяту у взаємодії із системою МОВВ. Відомі сучасні вітчизняні вчені Е. Афонін, О. Бандурка, А. Мартинов у колективній монографії «Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід» [3] продовжили розвиток цієї концепції та вивели її на принципово новий рівень, розробивши модель «універсального епохального циклу» та здійснивши її верифікацію при аналізі соціально-історичних процесів, у тому числі і сучасного українського суспільства.

Вищенаведені теоретичні підходи щодо циклічності характеру взаємодії ОМС і МОВВ дають можливість здійснити певні прогнози. Згідно з їх результатами, з метою випереджального запобі-

лансувати сили підприємств, раціонально розподілити ресурси», то подібний баланс є давнім об'єктом державної політики у сфері оптимальної побудови системи управління на місцевому рівні. Тому один із векторів політики у сфері місцевого самоврядування можливо охарактеризувати як комплементарну стратегію. Для реалізації подібної стратегії доцільним вбачається використання низки підходів, які ґрунтуються на парадигмі комплементарності. Першим може розглядатися підхід, пов'язаний із формуванням відповідних галузевих асоціацій, саме утворення яких є виявом принципу комплементарності, що є сутнісним для місцевого самоврядування. Формуючи певний специфічний простір для функціонування МС шляхом розробки законопроектів і здійснення їх експертизи; розробляючи певні стандарти, спільні для різних ОМС, асоціації ОМС, тим самим продовжують динамічний ряд реалізації принципу комплементарності, адже вибудовують зв'язки для взаємодії з наступним колом «доповнюючих» структур.

Якщо вказаний підхід може вважатися структурно-організаційним, то певним його продовженням виступає «процесний», що знаходить свій вияв у проведенні комунікативних заходів (конференцій, круглих столів, тощо) під час яких відбувається своєрідний пошук «комплементора» – доповнюючого суб'єкта. До цієї ж групи підходів належить і спільне проведення (організація проведення) наукових досліджень.

Крім того, варто згадати про специфічну функцію – лобіювання інтересів МС, або окремих елементів системи МС. Особливість подібної діяльності розкривається на межі організаційного і процесного підходу, оскільки має риси двох вказаних сторін.

Один із аспектів застосування терміна «комплементарність» в економіці був запропонований у 1990 р. у роботі П. Мілгрона і Дж. Робертса [49]. Учені ввели поняття «комплементарного активу». Під ним маються на увазі такі активи, які доповнюють один одного таким чином, що збільшення одного активу збільшує ефект від інвестицій в інший. Комплементарні активи взаємно підсилюють ефективність один одного. Мілгром і Робертс поширили поняття «комплементарності» і на процес змін у компанії. Описувані ними комплементарні зміни, як пишуть автори: «непрямі ефекти є більшими, ніж прямі ефекти, оскільки взаємодії між факторами є виявом комплементарності» і далі: «Деякі види діяльності вважаються комплементарними, якщо збільшення обсягу будь-

якого з них збільшує (або, принаймні, не зменшує) граничну прибутковість кожного з усіх інших видів діяльності цієї групи» [49].

У сучасних джерелах наголошується на необхідності поглиблення трансформаційних процесів. Водночас, як впливає з низки досліджень, заходи, спрямовані на трансформацію систем ОМС, не завжди досягають мети. Як було показано вище, на процеси трансформації керуючих підсистем впливають екзогенні і ендогенні чинники. Проведений аналіз названих чинників для систем ОМС виявив, що однією з причин, які зумовлюють недостатню успішність трансформації, їх є невідповідність темпоральних вимірів ключових систем.

Екзогенним фактором є розбіжність специфіки (якісних темпів) суспільного розвитку в еволюційному розумінні і функціонування системи МОПУ в цілому і системи ОМС, зокрема. У результаті проведених досліджень нами отримано висновок, згідно з яким може бути розширено перелік традиційних моделей управління суспільним розвитком, і для місцевого рівня запропоновано так звану модель «трансформаційної коеволюції». Специфічними ознаками «трансформаційної коеволюції» для місцевого і регіонального рівнів є:

- її телеологічна спрямованість, що зумовлена цілепокладальним характером людської діяльності (за К. Марксом, В. Івановим і т. д.);

- наявність такої свідомо обраної моделі майбутнього, яке відповідає «умовам можливості» за Н. Луманом: «політично можливе, економічно можливе, технічно можливе»;

- узгодженість темпоральних вимірів систем ОМС і (потрабованими як комплементора II – МОВВ) із об'єктивними закономірностями сталого розвитку;

- комплементарний характер темпорального розвитку систем і підсистем ОМС і МОПУ в цілому.

Ендогенним фактором є розбіжність «часу» функціонування елементів систем ОМС, МОВВ та системи МОПУ в цілому – фізичного, суб'єктивного, соціального. Сучасні науковці виділяють такі види часу: фізичний, світовий, історичний, соціальний, час окремої системи тощо.

Здійснена екстраполяція наведеного твердження на площину територіального розвитку дає такі результати. Вбачається доцільним розглядати структури ОМС і МОВВ як комплементарні, тобто

такі, що взаємодоповнюють одна одну. Основні види їх діяльності, зумовлені визначеним законодавством переліком функцій і компетенцій щодо розвитку територій, повинні бути комплементарними. Принцип комплементарності, покладений в основу формування комплексу повноважень ОМС і МОБВ, створить підстави для уникнення дублювання цих повноважень (що сьогодні більшістю фахівців констатується як одна з найбільших проблем) і передбачатиме їх взаємодоповнення, а не «конкуренцію». Водночас сам процес внесення змін до існуючої системи повноважень повинен також бути вибудованим на методологічній основі принципу комплементарності, тобто враховувати опосередковані впливи другого і наступного порядків.

Користуючись базовою для нашого дослідження методологією, що ґрунтується на теорії систем, можемо переформулювати визначення відомого вченого, запропонувавши альтернативне: «забезпечення домірності керуючої системи до керованої, взятих у їх динамічних характеристиках». Зважаючи на очевидний циклічний характер буття, діяльність ОМС повинна вибудовуватись з урахуванням об'єктивних закономірностей та тенденцій екзогенного середовища. Саме тому вкрай важливими є результати, отримані внаслідок реалізації прогностичної та планувальної функції, оскільки вони описують майбутній стан цілісного комплексу екзогенних середовищ, випереджаючи «відповіді» на «виклики» яких ОМС може завчасно вбудовувати у структуру своїх процесів.

В. Борденюк пише: «формою участі органів місцевого самоврядування в реалізації функції регулювання є видання в межах повноважень, визначених законом, нормативно-правових актів, а функції розпорядництва – актів застосування норм права. До перших можна віднести, зокрема, ті рішення органів місцевого самоврядування, які приймаються ними з питань установаження місцевих податків і зборів та розмірів їх ставок, ... боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями... До других належать ті рішення органів місцевого самоврядування, які спрямовані на вирішення конкретних управлінських ситуацій (...надання дозволів на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, надання згоди на розміщення на відповідній території нових об'єктів тощо) [7, с. 470]

Функція координації знаходить свій вияв у процесі реалізації норм Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»,

де зазначається ось що: «Стаття 27. Повноваження у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: а) власні (самоврядні) повноваження: 7) залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координація цієї роботи на відповідній території...» [32]. «...розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади, на підприємствах, в установах та організаціях» [32]. «...делеговані повноваження: 1) участь у здійсненні державної регуляторної політики в межах та у спосіб, встановлені Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [32]. «Стаття 28. Повноваження в галузі бюджету, фінансів і цін. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: 5) залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури та на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища...» [32].

Функція координації, що реалізується ОМС згідно із вищенаведеними статтями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», передбачає, що всі зв'язки між майбутніми процесами і організаційними станами учасників – суб'єктів територіального розвитку, ОМС вибудовує згідно з чітко прогнозованим станом на конкретний період часу. Крім того, зважаючи на динамічність усіх елементів та стадій процесу, ОМС повинен постійно здійснювати моніторинг, у т. ч. цієї координаційної функції. Функція моніторингу зазвичай описується як елемент функції контролю. Як зазначає В. Борденюк, «функція контролю згадується практично в усіх статтях Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», що визначають їх повноваження» [7].

Як впливає з аналізу ряду сучасних джерел (наприклад – Утрехтського протоколу) необхідно вибудувати певну методологічну модель, яка би працювала у змінному середовищі, була відносно стійкою до перманентних зовнішніх несприятливих впливів. Суттєвою вимогою до вказаної моделі є те, що вона повинна

передбачати сутнісний аналіз еволюції функціональних зв'язків між елементами системи органів місцевого самоврядування в регіоні та уможливити формулювання на його основі адекватних відповідей на виклики часу.

«В теорії складних систем є поняття «суміжних можливостей», потенційних можливостей, які виникають у міру послідовного розвитку ситуації» [46]. Проведений аналіз переконливо доводить, що динаміка системи місцевого самоврядування, що еволюціонує, виявляє характеристики постійного виникнення подібних суміжних властивостей, ґрунтуючись на критерії «послідовного розвитку ситуації». Інакше кажучи, вбачається актуальною розробка методологічного комплексу, який характеризувався би цілісністю та включав класичні постулати, що забезпечують його верифікацію, містив би інноваційні підходи.

Оскільки апіорі правильним вбачається розуміння системності елементів системи місцевого самоврядування в населеному пункті/регіоні, логічним видається для побудови бажаної моделі застосування методологічних підходів, що традиційно належать до теорії систем. Найбільш відомими із них є такі: модель чорної скрині, модель складу, модель структури, структурна схема. Спинимось на останніх із них як таких, що найбільш адекватно відображають еволюціонізуючі системи.

Відомо, що кількість відносин між елементами системи може бути нескінченною, саме тому розглядаються лише суттєві з них. Динамічна модель структури передбачає відображення як функціонування системи, так і її внутрішні зміни та зміну взаємозв'язків між елементами. Враховуючи тривалі зміни в системі органів місцевого самоврядування (далі – СОМС), що вже можуть інтерпретуватися як її атрибутивна ознака, найбільш доцільним із методологічної точки зору видається зосередження уваги на тенденціях, що характеризують трансформацію вказаних функцій та зв'язків.

Сучасна наукова думка запропонувала низку визначень, що характеризують динамічні моделі, у більшості з них наголошується на тому, динамічні моделі демонструють специфіку темпоральних явищ, які відбуваються з тією чи іншою системою. На наш погляд, відносини між елементами системи мають описуватись з точки зору функцій щодо досягнення цілі. Оскільки чинне законодавство та наукові джерела не визначають єдиного усталеного підходу щодо цілей системи органів місцевого самоврядування,

звернемося до ось до якого бачення. Вважаємо, що «досягнення цілі» СОМС може коректно інтерпретуватись на кількох методологічних рівнях – від формального (здійснення повноважень) до змістового (надання послуг) та сутнісного (реалізація розвитку людських сутнісних сил через процеси суспільного буття в контексті феномену місцевого самоврядування).

С. Дорогунцов і О. Ральчук пишуть: «блок законів синергетики виявляється в аспектах атракторної рівноваги (існування для кожного моменту часу припустимого набору можливих станів системи або особливих траєкторій «дивного руху») і немарківських процесів (певної залежності станів системи у наступні моменти часу від її станів у попередні моменти) [13].

Здійснене вище дослідження переконує в доречності застосування обраної для дослідження методології – теорії систем з урахуванням їх синергетичної динаміки розвитку. Так, узагальнення станів системи органів місцевого самоврядування за критерієм досягнення цілей було здійснене, зокрема, із застосуванням підходу «атракторної рівноваги». Крім того, обґрунтованим видається висновок щодо можливості опису закономірностей і тенденцій розвитку системи місцевого самоврядування через поняття «немарківського процесу».

Проблема управління трансформаційними процесами в системі як місцевих органів публічного управління, так і системи місцевого самоврядування, зокрема, не випадково перебуває в центрі уваги сучасних учених. Дисбаланс у темпоральних аспектах функціонування окремих елементів та підсистем системи МОПУ є одним із факторів, що знижує ефективність трансформаційних процесів. Тому одним із завдань здійснюваної трансформації системи МОПУ є забезпечення взаємодії складових систем/елементів через узгодження їх темпоральних вимірів, забезпечення єдності суб'єктивного, об'єктивного та соціального часу, детально описаних у [28]. Характеристикою такого синтетичного організаційного часу може виступати кількість завершених циклів для особи, організації, системи за одиницю фізичного часу. Таким чином, одним з інструментів забезпечення ефективної комплементарної діяльності системи МС, що реалізується через взаємодію окремих елементів системи ОМС і шляхом комплементарного розширення системи місцевого самоврядування за рахунок елементів системи МОВВ, є формування єдиного темпорального простору їх функці-

онування. Забезпечити єдність соціального організаційного часу для всіх елементів системи МС і МОПУ в регіоні видається можливим через управління щільністю інформаційних потоків у процесах циклічного функціонування керуючих підсистем.

Таким чином, об'єктивується потреба у проведенні методологічних досліджень, спрямованих на пошук нетрадиційних ресурсів/резервів розвитку та результати яких змогли б виявити приховані досі причини не завжди ефективної реалізації трансформаційних процесів системи органів місцевого самоврядування.

2.4.3. Інноваційні підходи у прогнозуванні територіальних тенденцій розвитку

Огляд сучасних документів державної політики у сфері місцевого само-врядування свідчить про пошук інструментів, які здатні забезпечити стабільність керуючих підсистем на місцевому та регіональному рівні. Сучасними науковцями активно досліджується феномен трансформації. Так, визначні українські вчені Ю. Ковбасюк і С. Кравченко акцентують увагу на специфіці «управлінських трансформацій» – «докорінне перетворення форми та змісту управлінської системи, досягнення нового якісного стану її організації та функціонування, передусім перехід до нових принципів управління» [17]. Важливою атрибутивною ознакою трансформації як такої є наявність її «власного» «трансформаційного потенціалу», на який вказують вітчизняні вчені С. Дорогунцов і О. Ральчук: «зміни самовдосконалення відповідної системи... використовують для цього... її власний трансформаційний потенціал» [13].

Як показує проведений аналіз, сучасні дослідження пропонують декілька варіацій стосовно комплексу основних функцій як місцевого самоврядування, потрактованого як цілісний феномен, так і системи органів місцевого самоврядування. В. Борденюк, здійснивши узагальнення найбільш поширених підходів, подає таку структуру функцій, що є, і на наш погляд, притаманною основним вищевказаним виявам місцевого самоврядування: інформаційна, прогнозна, планувальна, організаційна, регулююча, розпорядча, координаційна та контрольна [7].

На наше переконання, запропонований вище методологічний підхід є придатним для використання у процесі реалізації всіх на-

ведених функцій місцевого самоврядування. Однак найбільшого позитивного впливу від використання розробленого інструментарію зазнають такі функції, як: прогнозна; планувальна/програмна; організаційна та координаційна.

Планувальна/прогнозна функція закріплена в низці норм Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». З метою детального аналізу правового забезпечення вказаної функції, проаналізуємо деякі, ключові для означеної сфери, статті згаданого Закону. «Пункт 5. пункти «а». ст. 27: ... попередній розгляд планів використання природних ресурсів місцевого значення на відповідній території, пропозицій щодо розміщення, спеціалізації та розвитку підприємств і організацій незалежно від форм власності, внесення у разі потреби до відповідних органів виконавчої влади пропозицій з цих питань».

У цитованій статті Закону України міститься пряма вказівка на наявність у ОМС повноваження здійснювати попередній розгляд планів використання природних ресурсів місцевого значення. На наше глибоке переконання, застосування запропонованого у цьому дослідженні інструментарію, що розширює традиційний перелік показників, які застосовуються при планувальній (програмній) функції ОМС, шляхом застосування принципу комплексності в умовах складної екзогенної циклічності, суттєво оптимізує порядок здійснення ОМС вказаної функції.

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» деталізується здійснення прогнозної та планувальної (програмної) функції ОМС шляхом розмежування компетенцій між окремими елементами системи місцевого самоврядування. Так, відокремлено подано повноваження у цій сфері для сільських, селищних, міських рад; їх виконавчих органів; районних та обласних рад. Детальний аналіз вмісту відповідних статей Закону виявив ось що. Пункт 22 ч. 1. ст. 26. «22) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування». Наведена стаття містить пряму вказівку на наявність у ОМС повноважень щодо реалізації програмної/планувальної функції. Більш детально ця функція розкривається в окремому Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». Очевидно, перед здійсненням зазначеного у статті «за-

твердження програм» необхідно здійснити їх ґрунтовну розробку та верифікацію. До таких функцій можливим видається залучати запропоновані інституційні структури – прогнозні центри.

Проведений аналіз функцій ОМС виявив ось що. Пункт 30 ч. 1. ст. 26. «30) прийняття рішень щодо відчуження відповідно до закону комунального майна; затвердження місцевих програм приватизації, а також переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; визначення доцільності, порядку та умов приватизації об'єктів права комунальної власності; вирішення питань про придбання в установленому законом порядку приватизованого майна, про включення до об'єктів комунальної власності майна, відчуженого у процесі приватизації, договір купівлі-продажу якого в установленому порядку розірвано або визнано недійсним, про надання у концесію об'єктів права комунальної власності, про створення, ліквідацію, реорганізацію та репрофільювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади».

Очевидно, що наведені в цитованій статті Закону повноваження ОМС мають виключне значення для управління матеріально-фінансовою основою місцевого самоврядування, і саме від ефективності і результативності прийнятих рішень залежатиме сама можливість формування «самодостатніх і економічно спроможних територіальних громад», закріплена як пріоритет державної політики у сфері місцевого самоврядування. Очевидно, необхідні результативність і ефективність затверджених місцевими радами рішень безпосередньо залежить від урахування тенденцій економічного розвитку, описаних у [21], через мультифакторний підхід до організації діяльності ОМС в умовах комплексної економічної циклічності.

Важливими у цьому контексті є норми п. 1. п. «а». ст. 27 – «Стаття 27. Повноваження у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку». «До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: а) власні (самоврядні) повноваження: ... 1) підготовка програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст, цільових програм з інших питань самоврядування, подання їх на затвердження ради, організація їх виконання; подання раді звітів про хід і результати виконання цих програм». Програмна (планувальна) функція ОМС деталізується у цитованій статті для ви-

конавчих органів місцевих рад, адже саме вони готують проекти відповідних програм.

Викладені норми у п.16. ч. 1. ст. 43 також пов'язані зі здійсненням функцій ОМС: «Стаття 43. Питання, які вирішуються районними і обласними радами виключно на їх пленарних засіданнях. ...16) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно району, області, цільових програм з інших питань, заслуховування звітів про їх виконання...». Таким чином, цитована стаття Закону закріплює виключні повноваження рад регіонального рівня – районних і обласних – у сфері реалізації програмної/планувальної функції.

Проведений аналіз основних норм чинного Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» підтверджує правове закріплення прогностичної та програмної/планувальної функції різних елементів системи місцевого самоврядування – сільських, селищних та міських рад; їх виконавчих органів; районних та обласних рад. Для більш детального аналізу необхідно звернутися до положень Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України».

Як вказано у Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [31]: «Стаття 5. Розробка прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку. Прогностичні та програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі комплексного аналізу демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної економіки, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери та з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу цих факторів у перспективі» – (курсив наш – В.К.).

Таким чином, у тексті базового для прогностичної та програмної функції ОМС Закону України міститься пряма вказівка на необхідність урахування впливу низки екзогенних факторів. Крім того, вказується на доцільність урахування не тільки загальних тенденцій зовнішнього середовища, а й змінного впливу на низку вже існуючих індикаторів. Тобто йдеться про необхідність формування організаційно-правового механізму, що дасть змогу здій-

снювати випереджальні керуючі впливи з боку ОМС, вбудовуючи їх у структуру процесів ОМС.

Зважаючи на необхідність визначення додаткових шляхів підвищення ефективності діяльності елементів системи МС, вважаємо за доцільне використовувати запропонований у цьому дослідженні інструментарій для оптимізації реалізації прогнозної та програмної функції ОМС. Органи місцевого самоврядування мають повноваження у сфері прогнозування та програмування розвитку територій, закріплені в Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку» [31]. Згідно з нормами ст. 18, «...органи місцевого самоврядування розробляють прогнози економічного і соціального розвитку... областей, районів і міст на середньостроковий період, програми економічного і соціального розвитку... областей, районів і міст на короткостроковий період та забезпечують контроль за виконанням відповідних показників програм економічного і соціального розвитку... областей, районів і міст на короткостроковий період» [31]. Викладені у ст. 2 вказаного Закону України «Принципи державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку» (ст. 2) передбачають основні напрями імплементації у прогнозу та програмну діяльність ОМС запропонованих нами інструментів, що можуть бути реалізовані крізь призму ключових принципів, визначених у цитованому Законі.

Першим у розглядуваному Законі України вказується принцип цілісності, «який забезпечується розробленням взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України ...окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди і на більш тривалий період» [31].

Ключовим для аналізу принципу «цілісності» виступає критерій «взаємоузгодженості». У контексті і цитованого Закону України, і нашого дослідження, він передбачає використання двох інструментів: мультифакторного підходу та застосування методології комплементарності. Мультифакторний підхід полягає в інтеграції на основі синергетики ключових ритмів соціально-економічного розвитку територій з урахуванням складної екзогенної циклічності і використанні одержаних даних при реалізації планувальної функції управління. Застосування цього підходу дає змогу не тільки розглядати наявні процеси ОМС з точки зору

управління циклами, а й планувати майбутні функції (як з організації внутрішньої діяльності ОМС, так і із забезпечення соціально-економічного та культурного розвитку територій). Методологія комплементарності ґрунтується на загальній теорії систем і здатна забезпечити обґрунтовані кореляції (в розумінні взаємодоповнення, взаємодії та взаємовпливів) між усіма вірогідними компонентами тієї системи, для якої розробляються прогноз і програма, із потенційним виходом до більш складних і широких систем.

Другим принципом в означеному Законі України є «принцип об'єктивності, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі даних органів державної статистики, центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері економічного і соціального розвитку, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних із офіційних видань Національного банку України». На нашу думку, цей принцип набуде додаткових вимірів, що забезпечать удосконалення його реалізації за умови розширення переліку індикаторів, які застосовуються згідно із цитованою статтею. Так, зважаючи на неможливість привнесення суб'єктивних факторів і оцінок на абсолютно чіткий астрофізичний показник – число Вольфа (W), за яким найчастіше вимірюється СА, яка, як було доведено в низці сучасних наукових публікацій, суттєво впливає на всі сторони суспільного буття, у тому числі – і на розвиток регіонів, застосування поточних даних щодо числа Вольфа і узагальнених астрофізичними центрами тенденцій його динаміки, до прогнозної та програмної діяльності ОМС суттєво поглибить саму природу принципу «об'єктивності», надавши йому нового змісту.

Третім у Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» вказується «принцип науковості», який забезпечується розробленням прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку». Звернімо увагу на такі вагомні сторони названого принципу, як «постійне вдосконалення методології» і «використання світового досвіду».

Шостим принципом, викладеним у ст. 2 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» є «принцип рівності, який полягає в дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності». Оскільки одним з аспектів парадигми комплементарності є забезпечення взаємодоповнення і взаємодії рівнопокладених суб'єктів, побудова організації діяльності ОМС на запропонованих нами засадах передбачатиме повноту прав усіх учасників процесу розвитку території.

Сьомим є «принцип дотримання загальнодержавних інтересів, який полягає в тому, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави» [31]. Виходячи з фундаментальних засад теорії систем, яка є базовою для нашого дослідження, функції органів місцевого самоврядування розглядаються у комплементарній єдності з функціями місцевих органів виконавчої влади, що, як відомо, представляють державу на місцях. Крім того, держава у такому контексті розглядається як синергетична єдність комплементарних функцій місцевих органів публічного управління, що також підтверджує доцільність обраної нами для дослідження методології. Так, відомі українські вчені Е. Афонін, О. Бандурка і А. Мартинов зазначають: «Як відомо, саме циклічна парадигма дає можливість розробляти найбільш адекватні прогнозні сценарії. З цієї точки зору певне уточнення розуміння природи соціально-історичної циклічності дасть можливість робити більш точні прогнози» [3].

У Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» подається таке визначення: «державне прогнозування економічного і соціального розвитку – науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни ... окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування ви-

бору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень державними органами, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів» [31].

Як випливає з наведеного законодавчого визначення, органам місцевого самоврядування відводиться значна роль у прогностичній та програмній функціях держави. Проведемо кореляцію основних положень цитованої статті і деяких результатів, отриманих у процесі нашого дослідження. Так, норма «...науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни ... окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому...» корелюється з тим, що достовірність отриманих результатів забезпечує комплексний характер застосованих методологічних підходів, що включає, крім традиційних для науки «державне управління» методологічних інструментів, сучасний арсенал методів та теоретико-методологічні здобутки таких наук як економіка, соціологія, кібернетика, фізика, квантова фізика та квантова механіка, астрофізика, загальна теорія вірогідності тощо.

Застосування комплексу наведених та низки інших методологічних інструментів дало змогу сформулювати сутність мультифакторного підходу до вдосконалення діяльності ОМС в умовах складної екзогенної циклічності на основі парадигми комплементарності. Означений підхід, як нами викладено у [19], полягає в інтеграції на основі синергетики ключових ритмів соціально-економічного розвитку територій з урахуванням складної екзогенної циклічності і використанні одержаних даних при реалізації планувальної функції управління. Наведене формулювання дає змогу з максимально можливою на період часу вірогідністю на основі врахування стану комплексу середовищ населеного пункту/регіону здійснювати прогнози стосовно динаміки його соціально-економічного розвитку.

Норма цитованого Закону «...науково обґрунтоване передбачення ... альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку» [31] корелюється з тим, що запропоновані інструменти для аналізу і прогнозування закономірностей та тенденцій розвитку населеного пункту/регіону, тобто – території юрисдикції ОМС, дозволяють визначити найбільш перспективні з точки зору ефективності і результативності сфери інвестиційної діяльності ОМС (див., зокрема, [20]). З урахуванням

складної динаміки цілого ряду екзогенних середовищ вірогідними можуть бути зміни при виборі альтернативних шляхів досягнення цілей. Як було нами показано у [19], на сучасному етапі не враховуються темпоральні аспекти екзогенного та ендогенного середовища функціонування ОМС. Використання запропонованих у нашому дослідженні інструментів підвищення ефективності діяльності ОМС у темпоральному вимірі дасть змогу визначати оптимальний час для реалізації певних заходів розроблених програм.

Наступна норма цитованого Закону – «Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень... органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів» [31] корелюється ось із чим. Як обґрунтовано нами у [19], варто вибудовувати управлінську систему з метою забезпечення коригуючих впливів. Особливістю її є те, що організаційна структура передбачає комплементарність циклів, за якої «нижня» фаза одного збігається з «верхньою» фазою другого. За такої вибудованої на основі управління циклами організаційної структури фактично не виникає потреби в окремих коригуючих впливах з боку керуючої підсистеми.

Цілеспрямована побудова комплементарних циклів дасть змогу уникнути низки негативних явищ, зумовлених циклічними кризами. Управління циклами не зводиться лише до оптимізації часу їх виконання. Ідеться, зокрема, про створення додаткових можливостей для розвитку циклу, утворення так званих точок можливостей, в яких можуть розгортатися додаткові (альтернативні) стратегії.

Висновки. Проведений аналіз переконливо доводить доцільність застосування запропонованого нами комплексу методологічних підходів, до якого входять, зокрема, парадигми комплементарності та складної екзогенної циклічності, для розроблення підходів до оптимізації діяльності як окремих органів місцевого самоврядування, так і трансформації цілісної системи територіального управління в Україні.

До переліку факторів, що мають ураховуватись для здійснення дієвих трансформацій системи місцевих органів публічного управління, відносимо забезпечення «домірності» до часових, еволюційних закономірностей розвитку керуючих підсистем. Означена проблематика корелюється із темпоральними аспектами управління.

6. Бабич Д. В. Стратегічне моделювання регулювання ступеня функціонування і розвитку економічних систем : дис. ... д-ра екон. наук: 08.02.03. Київ, 2002. 500 с.

7. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: монографія. Київ : Парлам. вид-во, 2007. 576 с.

8. Борденюк В., Колтун В., Мельниченко В. Теоретико-методологічні та конституційно-правові засади законодавчого визначення спеціального статусу міста Києва як столиці України (експертно-аналітична записка). *Зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. Київ : НАДУ, 2020. Вип. 1. С. 126–137.

9. Валович М. З. Вплив економічних циклів на розвиток системи управління. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2010. № 3 (53). С. 28–35.

10. Вакуленко В., Колтун В. Дослідницькі проекти у процесах досягнення цілей сталого розвитку: регіональний аспект. *Зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. Київ: НАДУ, 2020. С. 48–52.

11. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: монографія. Київ : УАДУ, 2002. 392 с.

12. Голубь В. В. Соціальна модернізація в контексті реформ перехідних суспільств. *Державне будівництво*. 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVu_2011_1_10.pdf

13. Дорогунцов С., Ральчук О. Реалії цивілізаційного розвитку. *Вісн. НАН України*. 2006. № 3. С. 3–20.

14. Жияєв Б. Е. Стрела времени. URL: http://www.mao.kiev.ua/lectures/2011_2_arrow_of_time.html

15. Кеннет Д. Вплив економічного спаду на місцеве врядування у Європі. Що відбувається, і що можна зробити? *Збірка документів Ради Європи з редакторським коментарем Кеннета Дейві*. URL: <http://ua.convdocs.org/docs/index-144722.html>

16. Князевич А. О. Управління стадіями життєвого циклу підприємств. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2012_36/statti/3_3.htm

17. Ковбасюк Ю. В., Кравченко С. О. Трансформації управлінські. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. кол.: В. М. Князев (співголова), І. В. Розпугенко (співголова) та ін. 2011. С. 664.

18. Колтун В. Взаємодія органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади в управлінні розвитком процесів прямої демократії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. Вип. 2. С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_2_

19. Колтун В. С. Діяльність органів місцевого самоврядування щодо подолання соціально-економічних криз у контексті екзогенної цикліч-

ності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 3. С. 90–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_3_22

20. Колтун В. С. Закономірності економічного розвитку територій як контекст функціонування органів місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_1_8

21. Колтун В. С. Закономірності та тенденції розвитку місцевого самоврядування: комплементарний підхід : монографія. Київ : НАДУ. 2015. 440 с.

22. Колтун В. С. Комплементарність як парадигма місцевого самоврядування: методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 4. С. 104–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_4_22

23. Колтун В. С. Публічний простір у процесах консолідації територіальних громад. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1163> (дата звернення: 17.07.2022).

24. Колтун В. С. Реалізація прогновної та планувальної функцій органів місцевого самоврядування в умовах складної динамічної циклічності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_2_4

25. Колтун В. С. Трансформаційні процеси у розвитку системи місцевих органів публічного управління. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 4. С. 178–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_4_30

26. Колтун В. С. Управління зворотними зв'язками у поліцентричній системі місцевого самоврядування населеного пункту. *Аналітика і влада*. Київ : Вид-во НАДУ, 2011. Вип. 1. С. 169–174.

27. Колтун В. С. Управління організаційними процесами в системі місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 391–398. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2013_1_53

28. Колтун В. С., Бабінець О. П. Урбанізація та її вплив на розвиток публічного управління: понятійно-категорійний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 59–64.

29. Крикун К. Ключові моменти тайм-менеджменту для досягнення успіху в бізнесі. *Галицький економічний вісник. Соціальна економіка і політика*. Тернопіль : ТНТУ, 2019. Т. 59. № 4. С. 90–97.

30. Луман Н. Час і системна раціональність : перекл. з нім. Київ : Центр учб. л-ри, 2011. 224 с.

31. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

32. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 06.10.1998 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

prospects of Ukraine Subtitle : monograph. 2018. C. 160. URL: <http://baltijapublishing.lv/download/all-science/all-science.pdf#page=166>

49. Milgrom P., Roberts J. The Economics of Modern Manufacturing: Technology, Strategy, and Organization. *The American Economic Review*. June 1990.

50. Milner B. Z. The Theory of Organization: A Textbook. 7th ed. Revised and Enlarged. Voprosy Ekonomiki. 2008. № 9.

51. Nalimov V. V. Probabilistic language model: on the relationship between natural and artificial languages. URL: https://www.researchgate.net/publication/348749328_Semantic_Contents_of_the_Theory_of_Intersubjective_Management_Name

52. Omelchuk O., Koltun V., Deineha O., Korchynska O., Trusii O. Reforming management activities to improve the efficiency and effectiveness of public administration. *International Journal of Scientific and Technology Research*. 2020. Vol 9. Is. 03. P. 950–956. URL: <http://www.ijstr.org/final-print/mar2020/Reforming-Management-Activities-To-Improve-The-Efficiency-And-Effectiveness-Of-Public-Administration.pdf>

53. Pokataiev P. et al. State and regional policy on industrial waste management: The EU experience for Ukraine. *Наук. Вісн. Нац. гірнич. ун-ту*. 2021. №. 3. С. 111–116. URL: http://www.nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2021/3/03_2021_Pokataiev.pdf

54. Prigogine I., Stengers I. Order out of chaos. URL: https://www.academia.edu/42308194/Order_Out_of_Chaos_Ilya_Prigogine_Isabelle_Stengers_Alvin_Toffle

55. Synergetic management tools for enterprise economic security / Karpenko L., Zhylinska O., Dmytrenko H., Poprozman N. V., Koltun V. Synergetic management tools for enterprise economic security. *Journal of Security and Sustainability*. 2020. 9 (4). С. 1421–1430. URL: http://jssidoi.org/jssi/papers/papers/view/552/Karpenko_Synergetic_management_tools_for_enterprise_economic_security.pdf

56. Vakulenko V., Koltun V. Antientropic tools for providing sustainable balanced regional development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. T. 5. №. 1. С. 21–26. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/594>

References

1. Aliushyna, N. O. (2012), Tajm-menedzhment: chasova orhanizatsiia diial'nosti derzhavnoho sluzhbovtisia : roboch. zoshyt z dystants. kursu [Time management: temporary organization of civil servant activities], Kyiv : NADU. 52 p. (in Ukrainian).

2. Arkhypenko, S. V., Verkhohliadova, N. I. (2009), Dyversyfikatsiia hospodarstva rehionu iak sposib rehuliuvania joho ekonomichnoho tsykladu: kontseptsiiia rehuliuвання ekonomichnykh tsykliv rehionu [Diversification of

the regional economy as a way of regulating its economic cycle: the concept of regulating the economic cycles of the region], *Ekonomichnyj prostir*, no 30, Retrieved from: http://esteticamente.ru/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_30/zmist.htm

3. Afonin, E. A., Bandurka, O. M., Martynov, A. Yu. (2008), *Sotsial'ni tsykly: istoryko-sotsiologichnyj pidkhid* [Social cycles: historical and sociological approach]. *Ukrains'ke tovarystvo spriannia sotsial'nym innovatsiiam, Ukrains'ka tekhnologichna akademiia*, Kharkiv, 504 p. (in Ukrainian).

4. Afonin, E. A., Sushyj, O. V., Usachenko, L. M. (2011), *Zakonomirnosti ta osoblyvosti suspil'no-transformatsijnykh protsesiv v Ukraini* [Patterns and features of social transformation processes in Ukraine], Retrieved from: <http://archive.nbuv.gov.ua/articles/2011/11afonin.pdf>

5. Babynets, O. P., Koltun, V. S. *Problemni pytannia efektyvnoho publichnoho upravlinnia v umovakh potochnoho etapu suburbanizatsii* [Problematic issues of effective public management in the conditions of the current stage of suburbanization], Retrieved from: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16208085925952.pdf>

6. Babych, D. V. (2002), *Stratehichne modeliuвання rehuliuвання stupenia funkcionuvannya i rozvytku ekonomichnykh system* [Strategic modeling of regulation of the degree of functioning and development of economic systems], Doctor of Economics Thesno Kyiv, 500 p. (in Ukrainian).

7. Bordeniuk, V. I. (2007), *Mistseve samovriaduvannya ta derzhavne upravlinnia: konstytutsijno-pravovi osnovy spivvidnoshennia ta vzaємodii* [Local self-government and state administration: constitutional and legal foundations of relationship and interaction], *Monohrafiia*, Kyiv, 576 p. (in Ukrainian).

8. Bordeniuk, V., Koltun, V., Mel'nychenko, V. (2020), *Teoretyko-metodologichni ta konstytutsijno-pravovi zasady zakonodavchoho vyznachennia spetsial'noho statusu mista Kyieva iak stolytsi Ukrainy (ekspertno-analitychna zapyska)* [Theoretical-methodological and constitutional-legal principles of the legislative definition of the special status of the city of Kyiv as the capital of Ukraine (expert-analytical note)], *Zb. nauk. pr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy*, Kyiv : NADU, no 1, P. 126–137 (in Ukrainian).

9. Valovych, M. Z. (2010), *Vplyv ekonomichnykh tsykliv na rozvytok systemy upravlinnia* [The influence of economic cycles on the development of the management system], *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky*, no 3 (53), P. 28–35 (in Ukrainian).

10. Vakulenko, V., Koltun, V. (2020), *Doslidnyts'ki proiekti u protsesakh dosiahnennia tsilej staloho rozvytku: rehional'nyj aspekt* [Research projects in the process of achieving sustainable development goals: regional aspect], *Zb. nauk. pr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy*, Kyiv, P. 48–52 (in Ukrainian).

11. Vorotin, V. Ye. (2002), Makroekonomichne rehuliuвання v umovakh hlobal'nykh transformatsij [Macroeconomic regulation in conditions of global transformations], Monohrafiia, Kyiv : UADU, 392 p. (in Ukrainian).

12. Holub', V. V. (2011), Sotsial'na modernizatsiia v konteksti reform perekhidnykh suspil'stv [Social modernization in the context of reforms of transitional societies], Derzhavne budivnytstvo, no 1, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2011_1_10.pdf

13. Dorohuntsov, S., Ral'chuk, O. (2006), Realii tsyvilizatsijnoho rozvytku [The realities of civilizational development], Visn. NAN Ukrainy, no 3, P. 3–20 (in Ukrainian).

14. Zhyliaiev, B. E. Strela vremeny [Arrow of time], Retrieved from: http://www.mao.kiev.ua/lectures/2011_2_arrow_of_time.html

15. Kennet, D. Vplyv ekonomichnoho spadnu na mistseve vriaduvannya u Yevropi. Scho vidbuvaiet'sia, i scho mozhna zrobyty? [The Impact of Economic Recession on Local Government in Europe. What is happening and what can be done?], Zbirka dokumentiv Rady Yevropy z redaktors'kym komentarem Kenneta Dejvi, Retrieved from: <http://ua.convdocs.org/docs/index-144722.html>

16. Kniازهvych, A. O. (2012), Upravlinnia stadiiamy zhyttievoho tsykladu pidpriemstv [Management of the stages of the life cycle of enterprises], Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2012_36/statti/3_3.htm

17. Kovbasiuk, Yu. V., Kravchenko, S. O. (2011), Transformatsii upravlins'ki. Entsyklopediia derzhavnogo upravlinnia [Management transformations. Encyclopedia of public administration] : u 8 t., Kyiv : NADU, 2011. vol. 1: Teoriia derzhavnogo upravlinnia, P. 664 (in Ukrainian).

18. Koltun, V. (2012), Vzaiemodiia orhaniv mistsevoho samovriaduvannya i mistsevyykh orhaniv vykonavchoi vlady v upravlinni rozvytkom protsesiv priamoi demokratii [Interaction of local self-government bodies and local executive bodies in managing the development of direct democracy processes], Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnia, no 2, P. 75–78 Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_2_

19. Koltun, V. S. (2015), Diial'nist' orhaniv mistsevoho samovriaduvannya schodo podolannya sotsial'no-ekonomichnykh kryz u konteksti ekzohennoi tsyklichnosti [Activities of local self-government bodies in overcoming socio-economic crises in the context of exogenous cyclicity], Investytsii: praktyka ta dosvid, no 3, P. 90–94, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_3_22

20. Koltun, V. S. (2015), Zakonomirnosti ekonomichnoho rozvytku terytorij iak kontekst funktsionuvannya orhaniv mistsevoho samovriaduvannya [Laws of the economic development of territories as a context for the functioning of local self-government bodies], Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, no 1, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_1_8

21. Koltun, V. S. (2015), Zakonomirnosti ta tendentsii rozvytku mistsevoho samovriaduvannya: komplementarnyj pidkhid [Patterns and trends

in the development of local self-government: a complementary approach], Monohrafiia, Kyiv : NADU, 440 p. (in Ukrainian).

22. Koltun, V. S. (2015), Komplementarnist' iak paradyhma mistsevoho samovriaduvannia: metodolohichnyj aspekt [Complementarity as a paradigm of local self-government: methodological aspect], Investytsii: praktyka ta dosvid, no 4, P. 104–108 Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_4_22

23. Koltun, V. S. (2018), Publichnyj prostir u protsesakh konsolidatsii terytorial'nykh hromad [Public space in the processes of consolidation of territorial communities], Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, no 1, Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1163> (accessed: 17.07.2022).

24. Koltun, V. S. (2015), Realizatsiia prohnoznoi ta planuval'noi funktsij orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v umovakh skladnoi dynamichnoi tsyklichnosti [Realization of predictive and planning functions of local self-government bodies in conditions of complex dynamic cyclicality], Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, no 2, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_2_4

25. Koltun, V. S. (2013), Transformatsijni protsesy u rozvytku systemy mistsevykh orhaniv publichnoho upravlinnia [Transformational processes in the development of the system of local public administration bodies], Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, no 4, P. 178–182. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_4_30

26. Koltun, V. S. (2011), Upravlinnia zvorotnymy zv'iazkamy u politsentrychnij systemi mistsevoho samovriaduvannia naselenoho punktu [Management of feedback in the polycentric system of local self-government of the settlement], Analityka i vlada, Kyiv : NADU, no 1, P. 169–174 (in Ukrainian).

27. Koltun, V. S. (2013), Upravlinnia orhanizatsijnymy protsesamy v systemi mistsevoho samovriaduvannia [Management of organizational processes in the system of local self-government], Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia, no 1, P. 391–398 Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_1_53

28. Koltun, V. S., Babinets', O. P. (2021), Urbanizatsiia ta ii vplyv na rozvytok publichnoho upravlinnia: poniatjno-katehoriijnyj analiz [Urbanization and its influence on the development of public administration: conceptual and categorical analysis], Investytsii: praktyka ta dosvid, no 18, P. 59–64 (in Ukrainian).

29. Krykun, K. (2019), Kliuchovi momenty tajm-menedzhmentu dlia dosiahnennia uspikhu v biznesi [Key moments of time management for success in business], Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk. Sotsial'na ekonomika i polityka, Ternopil' : TNTU, vol. 59, no 4, P. 90–97 (in Ukrainian).

30. Luman, N. (2011), Chas i systemna ratsional'nist' [Time and systemic rationality], Kyiv : Tsentru uchb. l-ry, 224 p. (in Ukrainian).

31. Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrainy [About state forecasting and development of economic and social development programs of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 23.03.2000, Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

32. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [On local self-government in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.10.1998 (zi zminamy), Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>

33. Sapa, N. V. (2010), Teoretyko-metodolohichni zasady analizu teorii tsyklyv v konteksti antykrizovoho derzhavnogo upravlinnia [Theoretical and methodological principles of the analysis of the theory of cycles in the context of anti-crisis public administration], Humanitarnyj visn. ZDIA, no 40, P. 155–171 (in Ukrainian).

34. Svitlychna, A. V. (2009), Kontseptsiiia zhyttievoho tsyklu v konteksti teorii orhanizatsii [Concept of the life cycle in the context of organization theory], Visn. KhNTUSH, no 90, P. 183–189 (in Ukrainian).

35. Cherniavskyy, A. D. (2000), Antykrizysnoe upravlenye [Anti-crisis management], Kyiv : MAUP, 208 p. (in Ukrainian).

36. Chuzhykov, V. I. (2004), Osoblyvosti suchasnykh rehional'nykh ekonomichnykh tsyklyv [Peculiarities of modern regional economic cycles], Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy.

37. Akaev, A., Korotayev, A. (2016), Global economic dynamics of the forthcoming years, Retrieved from: https://www.academia.edu/30689027/Akaev_Korotayev_2016_arXiv_1612_09189_Global_economic_dynamics_of_the_forthcoming_years

38. Aleskerova, Y. et al. (2021), Development of scientific, technological and innovation space in ukraine and eu countries, Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/180>

39. Balcerowicz, L. (1995), Socialism, capitalism, transformation. Budapest : Central European University Press, Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu/100books/en/detail/4/socialism-capitalism-transformation>

40. Berry, B. J. L. (1967), Geography of market centers and retail distribution. Englewood Cliffs. NJ. : Prentice-Hall.

41. Buhai, O., Koltun, V. (2021), Datafication in public administration: the formation of a conceptual model, Publishing House «Baltija Publishing», Retrieved from: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/180/5140/10797-1?inline=1>

42. Deitchman, D. J. (2004), Compleeting of transformation of U.S. Military Forces. Issues in Science and Technology, 20, P. 62–68.

43. Freeman, C. (1995), The National System of Innovation in Historical Perspective. Cambridge Journal of Economics. vol. 19, no 1.

44. Gerhard Mensch (1972), Basic innovations and improvement innovations. In: Zeitschrift für Betriebswirtschaft 42, P. 292.

45. Heertje A., Middendorp J. (ed.). (2006), Schumpeter on the Economics of Innovation and the Development of Capitalism, Edward Elgar Publishing, P. 41.

46. It's Alive: The Coming Convergence of Information, Biology, and Business Kindle Edition by Chris Meyer, Stan Davno, Retrieved from: <https://www.amazon.com/Its-Alive-Convergence-Information-Business-ebook/dp/B000FBJDBG>

47. Khitsenko, V. E. (2017), Self-organization: elements of theory and social applications. *European Journal of Contemporary Education*, no 6 (4), Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1164026.pdf>

48. Koltun, V. (2018), Complexity as the immunital properties of local self-governance phenomenon. Relevant issues of development and modernization of the modern science: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine Subtitle : monograph, P. 160, Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/download/all-science/all-science.pdf#page=166>

49. Milgrom, P., Roberts, J. (1990), *The Economics of Modern Manufacturing: Technology, Strategy, and Organization*, *The American Economic Review*, June.

50. Milner, B. Z. (2008), *The Theory of Organization: A Textbook*, 7th ed. Revised and Enlarged, *Voprosy Ekonomiki*, no 9.

51. Nalimov, V. V. Probabilistic language model: on the relationship between natural and artificial languages, Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/348749328_Semantic_Contents_of_the_Theory_of_Intersubjective_Management_Name

52. Omelchuk, O., Koltun, V., Deineha, O., Korchynska, O., Trusii, O. (2020), Reforming management activities to improve the efficiency and effectiveness of public administration, *International Journal of Scientific and Technology Research*, vol 9, no 03, P. 950–956, Retrieved from: <http://www.ijstr.org/final-print/mar2020/Reforming-Management-Activities-To-Improve-The-Efficiency-And-Effectiveness-Of-Public-Administration.pdf>

53. Pokataiev, P. et al. (2021), State and regional policy on industrial waste management: The EU experience for Ukraine, *Nauk. Visn. Nats. hirnych. un-tu*, no 3, P. 111–116, Retrieved from: http://www.nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2021/3/03_2021_Pokataiev.pdf

54. Prigogine, I., Stengers, I. *Order out of chaos*, Retrieved from: https://www.academia.edu/42308194/Order_Out_of_Chaos_Ilya_Prigogine_Isabelle_Stengers_Alvin_Toffle

55. Karpenko L., Zhylinska O., Dmytrenko H., Poprozman N. V., Koltun V. (2020), Synergetic management tools for enterprise economic security. *Journal of Security and Sustainability*, no 9 (4), P. 1421–1430, Retrieved from: http://jssidoi.org/jssi/papers/papers/view/552/Karpenko_Synergetic_management_tools_for_enterprise_economic_security.pdf

56. Vakulenko, V., Koltun, V. (2019), Antientropic tools for providing sustainable balanced regional development, *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, no 1, P. 21–26, Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/594>

